

BEKEZDÉSEK AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSRŐL

FUTALA TIBOR

A könyvtár- és tájékoztatásügy mozgásait és alakulásait figyelemmel kísérve és fűrészeve, hosszabb idő óta egyre gyanúsbab számomra az „együtműköd” szótó sűrűsödő és mind változatosabb értelmű előfordulása a szakmai közéletben.

Mintha olykor a cselekvési képtelenséggel párosult gondolkodási renyheség eseteiben használnánk különféle szófajúvá képzett változatait („izé”), másszor a nem odaillő, a „hogy kerül a csizma az asztalra” szerű ígék, névszók, mondatok szerepkörében (divat-epidémia), végül pedig a rokokós beszédstílus eszközeként: ilyenkor nem egészen arról van szó, mint amit mondunk. (Előzetes megnyugtatóként: nem „fehér holló” a helytálló használat sem.)

Megpróbáltam – megvallom: kisívű sarlósuhintásokkal – bizonyító anyagot gyűjteni benyomásom alátámasztására, illetve arra, hol vannak ezeknek a fületem (ha hallom), szememet (ha olvasom) és öntudatomat (ha én mondtam-mondom, én írtam-írom henyéen) egyaránt ingerlő visszaéléseknek a gyökerei.

Első genesis-próba. A könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendeletben és az 1.018/1956. sz. minisztertanácsi határozatban mindössze négy alkalommal fordul elő az „együtműköd” szótó: egyszer a főhatóságokat kötelezik vele a közkönyvtárak tervezési és statisztikai rendszerének kimunkálására, három alkalommal az Országos Könyvtárügyi Tanács megfundálására, illetve feladatkörének körülírására szolgál.

Az 1976. és 1978. évi három alapjogszabály (az 1976. évi 15. sz. tvr., a 17/1976. sz. vhr. és az 5/1978. KM sz. rendelet) ezzel szemben ötvenhárom alkalommal használja. A tvr. hat, a vhr. tizennégy, a KM-rendelet pedig harminchárom alkalommal.

Majdnem tékozló bevetésére e jogszabályokban jó négyötöd részben a területi (ezen belül: országrésznyi, megyei és városi), illetve a szakterületi együtműködési körök létrehozása, céljaik és feladataik rögzítése érdekében kerül sor.

Mindegy: azért az előfordulási összehasonlítás arról mindenképpen tanúskodik, hogy az „együtműköd” szótó húsz év alatt szép karriert futott be szakmánkban. Molière Képzelt betegében a mindenféle bajok gyógyítására még háromféle gyógymód kínálkozott, nálunk mindinkább csak egy.

És mindig mennyi jószándék e gyógymód mögött! Csak azt nem tudom, hogy a „ha az erők hiányoznak, a jószándék is dicséretes” vagy „a pokol felé vezető út jószándékkal van kikövezeve” közmondást válasszam-e minősítésére. (A kérdés költői, mert nyilvánvalóan az előbbit. Itt mindössze azért kellett felvetnem, hogy elősegítsem az „együtműköd” tisztultabb, egyértelműbb használatát napjainkban és a jövő időben.)

Második genesis-próba. A Könyvtáros fennállásának első tíz évében (1951–1960) harmincegy, második tíz évében (1961–1970) ötvenhét cikket publikált az együttműködésnek minősített témakörökből. A mennyiségi felfutás itt is számottevő.

Az első évtizedben, pontosabban 1959-ig, a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak együttműködési elveit tartalmazó MM–SZOT egyezmény megkötéséig „együttműködni” elsősorban annyit jelentett, hogy patronáztsba fogni egy, két vagy több könyvtárat, azaz elvégezni a patronált könyvtárban a meg sem kezdett vagy felgyülemlett szakmai munka nagy, nagyobb részét, esetleg egészét. E tekintetben az ún. tudományos és szakkönyvtárak nyitottak, majd – az évtized utolsó harmadában – itt-ott az ambíciózusabb-felcseperedettebb tanácsi könyvtárak ugyancsak felzárkóztak hozzájuk.

Voltak ennek a patronázts-akciónak kézzelfogható eredményei is. Pl. az Országos Széchényi Könyvtár segítségével minden bizonnyal beleépült a miskolci, a debreceni Egyetemi Könyvtár pedig a debreceni Megyei Könyvtár szakmai alapjaiba. A legtöbb esetben azonban a patronáztsnak „ál-könyvtár” volt a tárgya: istenkém, hol lehetnek már azok a brosúrákból, himi-humi művekből álló könyvkupacok, amelyeket a debreceni Egyetemi Könyvtár (személyi állományában jómagammal) annak idején, de jól láthatóan: akkor se tényleges társadalmi szükségleteket kielégítve, oly akribiával dolgozott fel a különféle üzemi könyvtárakban? És hol azok a termelőszövetkezeti és állami gazdasági könyvcsomók, amelyek körül pl. a bácsalmási, berettyóújfalui és hatvani járási könyvtár buzgókodott? Egy azonban még ekkor világos volt, nevezetesen az, hogy „ki kit segít”.

Aztán jött a második évtized, az áttételes, az ellenőrizhetetlen, az „ömlesztett” segítség (jellemző cíkcím ebből az időből: „Hogyan segítheti X.Y. országos szakkönyvtár a közművelődési könyvtárakat?”), illetve az „általában mindenki mindenben mindenkivel együttműködik” divatja.

Ennek a fentről sugallt-irányított együttműködésnek három kifejeződési pontja volt:

- a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak együttműködése (sok feltékenykedéssel fent, néhány központilag presszionált kirakateredménnyel lent, később és mindmáig, amikor a presztizs már nem játszik szerepet, sok érdemi közös vállalkozással),
- a tanácsi és az iskolai könyvtárak együttműködése (ez is az első évtized végén jött divatba, s ahol véletlenül volt valamirevaló tanácsi könyvtár (megfelelő állomány + elhelyezés + könyvtáros) és legalább valamirevaló iskola, az erőfeszítések nem maradtak egészen meddőek, de hát hazánk településeinek hány százalékában volt meg ez az adottság?),
- a szakkönyvtárak gyűjtőköri együttműködése (amíg az MM valamelyest dotálni tudta a kampányt, várankozásokat keltett, a vezető szakkönyvtárakat gyűjtőkörük tematikai-kiadványfajta szerinti tisztítására ösztönözte, később, amikor öncélú szervezősdívé vált, két formális – a műszaki könyvtárügyet fel sem ölelő – MM utasításban fulladt ki.)

A tanulság? Minimális feltételek, az érdekek egybeesése, motiváció (a központi támogatás is motivációs lehetőség, bár drága és külterjesen alkalmazva alacsony hatásfokú) nélkül, illetve felső parancsra nem nagyon megy. Napjaink irányítási-igazgatási manírjában

különben sem lehet parancsolgatni minden csip-csup dologban. Még az együttműködésben sem.

De hát, nincs-e remény sem arra, hogy az együttműködés fogalmából spekulatíván oly könnyen és egyértelműen levezethető hasznokat a könyvtárak ma, holnap, a jövőben ténylegesen is élvezzék? A legutóbbi évtized több spontán fejleménye arról tanúskodik, hogy van. Ha nem bújtatjuk pályatársainkat és az intézményeket túlságosan magas gallérú, nyakravalójú mundérba, előbb-utóbb érdeklődve tekintgetnek szét a nagyvilágban, hisz nyilvánvalóan nem ellenségei önmaguknak (fenntartójuknak sem).

Egyetlen példa a spontán fejlemények közül. Idestova három éve az OMK könyvtári koordinációs és módszertani osztályának két munkatársa, *Cziegler Mária* és *N. Nagy Katalin* összegyűjtötte és elemezte a különféle műszaki könyvtárak és tájékoztatási intézmények hatályos két- és többcélú együttműködési szerződéseit. Akkor 29 könyvtárnak volt összesen 21 szerződése. (Azóta, mégha el is halt, meg is szűnt közülük egynémelyik, számos újabbról van tudomásom: pantha rhei.)

Kérdezem tisztelettel, mi készítette ezeket az intézményeket a szóban forgó szerződések megkötésére? Nyilvánvalóan a kölcsönös érdek és a józan belátás.

„A szerződéseknek több mint a fele az állományépítésre, a szakirodalmi információs és bibliográfiai munkára, a koordinációs és a nyomdai munkára, valamint a reprográfiára vonatkozik – állapítja meg kéziratot dolgozatában* a két munkatárs, majd a következő részletezőbb tartalmi feltárással jellemzi őket: „Az összegyűjtött szerződések azt bizonyítják, hogy az együttműködés a könyvtárak részéről ma is élő igény, hogy az együttműködés megvalósítására a leggyakrabban a gyűjtőköri együttműködésben, az azonos technológiájú feladatok munkamegosztásos elvégzésében, a számítástechnikai eszközök anyagi bázisának kooperációs megteremtésében és a produktumok közös használatában kerül sor”. Tessék megfigyelni: e szerződések gerince csupa olyan dolog, ami valóban együttműködés. (Negatív, de az esetek egy részében a könyvtári és tájékoztatási rendszer alapvető hiányosságaira utaló sallangjaikról kicsit később.)

S ezzel szemben hol vannak az alapjogszabályok megálmodta-szabályozta területi és szakterületi együttműködési körök? A könyvtárak tudományos könyvtárrá minősítésének folyamatában az MM egyszerűen nem tudta betartani azt a feltételt, hogy „az I. osztályba» csak a szakterületi vagy területi együttműködési kör központi könyvtári feladatainak ellátására kijelölt könyvtár sorolható”. (5/1978. KM sz. rendelet, 21.§.) Ha megpróbálkozott volna vele, máig sem lenne egyetlen I. osztályú tudományos könyvtárunk.

A 70-es és a 80-as évek fordulóján, illetve az e fordulót körülvevő 5–6 évben – írom nem végleges összegezésként – a gyakorlatban, illetve az e gyakorlatot tükröző szak-sajtóban (még saját írásaimban is), valamint az előbb említett együttműködési szerződésekben az a bizonyos „együttműköd” szótó ott él valamennyi lehetséges életmű változatában: a valóban együttműködést jelentő dolgok, módok és folyamatok megjelöléseként

*Az OMIKK Oktatási és módszertani osztályának irattárában található kézirat

éppúgy, mint az „izé”, azaz a semmi vagy a majdnem semmi teljesítmények elleplezésére, mint unos-untalan használt divat-szó vagy divat-mondat, aminek az adott helyen nincs semmi értelme, és mint rokokó finomkodás valami más helyett. S mindez zavart okoz: rontja a fogalom hitelét, megtéveszt a teljesítmények értékelésében, elcsüggeszt az együttműködés szükségszerűségébe vetett meggyőződésben. Ezért kezdtem „bekezdéseimet”, ahogy kezdtem.

Hogy később nyugodtan kipécézhessem más szövegeiben az „együttműköd” sérelmére elkövetett visszaéléseket, előbb viviszekcióhoz folyamodtam: a legutóbbi 5 évben megírt saját szövegeimet néztem át abból a szempontból, hogy írásuk közben hol fogott el a gondolkodási-cselekvési renyhesség, illetve hol lettem áldozata a divat-epidémiának. Íme!

„X megyében – írtam le valahol, a könyvtárak együttműködése kifogástalan: nincs köztük torzalkodás, versengés.” (Húha, ez aztán nagy „izé”!)

Másutt: „Az országos feladatokat is ellátó Y könyvtár működésének minden mutatója tiszteletreméltó. Az együttműködés kiszélesítése még nagy lehetőségeket tartogat számára. Mindent összevetve: saját kategóriájában az ország egyik legjobb könyvtára.” (Tűnődöm rajta: „izé”-e ez, vagy divat-epidémia. Is-is.)

Három a magyar igazság: egy város különféle, kis és nagy könyvtárait jellemeztem. Voltak köztük jók, közepesek, kimondottan gyengék is. A jókat dicsértem, a közepeseket buzdítottam, a gyengéknek konkrét tanácsokat osztogattam: mit tegyenek. A jellemzés végére – teljesen szervetlenül – odabiggyesztettem: „Együttműködésben az erő”. Éppen úgy, mint ahogy Jirka Alajos latin olvasókönyveinek minden olvasmánya alá oda ragadt egy-két közmondás. (Epidémia!)

(Kicsit azért megnyugodtam, ilyen bakikat felettébb ritkán követtem el, de elég az, hogy elkövettem.)

Találomra elővettem a Könyvtáros valamelyik nem régi számát, s huszonöt lapjáról kiírtam az „együttműköd” valamennyi előfordulását. Összesen kilenc idézetet gyűjtöttem ki a változatos tematikájú számból, közülük az alábbiak tanúskodnak amellet, hogy bizony csiri-csaré módon élünk ezzel a szótóvel:

„... a könyvtárak közötti jobb, szorosabb együttműködést várom” – nyilatkozta egy csupa jó dologról, eredményesen végzett munkáról tudósító cikk szerzője, csak azzal marad adós, hogy ennek az együttműködésnek mely könyvtárak között kellene megvalósulnia, miben, mi célból. (Epidémia!)

„Ez [ti. az együttműködés] a hálózaton belül már kialakulóban van, de az olyan kisebb könyvtárak, mint a miénk is, még nem tudnak kellőképpen élni a nagyobb könyvtárak szolgáltatásaival, s továbbra sincs megoldva a tanácsai és a szakszervezeti könyvtárak együttműködése” – írtam ki majdnem sírva az idézetet. Mert, – lám – a nagyobb könyvtárak naponta nem viszik oda valamennyi szolgáltatásukat ama kiskönyvtár pultjára, amelyet hálózati központ „mamája” még mindig nem tanított meg arra, hogy önállóan válaszson a rendelkezésére álló kínálatból. („Izé”, rokokó és epidémia!)

„Az információs munkánk korszerűsítésének előnyeit azzal kívánjuk tovább növelni, hogy szorosabbra fűzzük kapcsolatainkat a termeléssel. Ennek leghasznosabb módját a . . . termelési rendszereknek nyújtott közvetlen szolgáltatások, a velük kiépülő együttműködés alkotják.” (Rokokó! Az együttműködés helyett „körükben végzett marketing”-et kellett volna írni, hiszen nyilvánvaló, a tájékoztatási intézmény nem pusziért adja a szolgáltatásait, s így jó érdeke, különösen, ha még többet kíván eladni belőlük, hogy meggyőződjék róla: elégedettek-e velük a megrendelők.)

„Az egyik nagy erőforrásunk munkatársainkban van, a másik azokban az együttműködési lehetőségekben, amelyeket a könyvtári, . . . partnerintézményekkel kívánunk kialakítani, illetve továbbfejleszteni.” (Ez így nem is embrionális, még a lehetőségek se alakultak ki: „izé”!)

A többi idézetben az „együttműköd” használata nagyjából egzakt volt. Ezért: 5:4 az egzakt használat javára. Örülök, hogy – ugyan aprócska mintasokaságon – dokumentálni tudom előzetes kijelentésemet a szabatos használat nem ritka voltát illetően.

Végül következzenek a hűtlenül elhagyott együttműködési szerződések. A bennük található furcsaságokat itt már nem a szóhasználat minősítésére kívánom felhasználni, hanem velük kapcsolatban arra szeretnék rámutatni: miért kerültek bele sorra-rendre – elég bőségesen – a szerződésekbe.

„A két intézmény teljesíti egymás könyvtárközi kölcsönzési kéréseit.” (Micsoda kegy! Nesze neked könyvtárközi kölcsönzési jogszabály hatékonysága!)

„Eseti igényekre kölcsönös tájékoztatás a könyvtári állományról és információforrásokról.” (Azon túl, hogy a tvr. 7.§-ának (2) bekezdésében ez olyan „különösen” könyvtári szolgáltatás, amelyre a vhr. 13.§-ának (3) bekezdésében lévő szűkítés sem vonatkozik, az ti., hogy „a korlátozottan nyilvános könyvtár állományának használatára jogosultak körét a könyvtár szervezeti és működési szabályzatában kell meghatározni”, milyen jó lenne, ha a „közönségesen” igénybevehető központi katalógusaink megbízhatóbbak lennének, illetve ha lenne ugyancsak „közönségesen” igénybe vehető forrástájékoztató központunk.)

Aztán több ilyesmi: „másolat formájában a szokásos díjtételek mellett”, „eseti szerződés alapján végez”, „térítésre teljesít” stb. (Ez viszont már nem együttműködés, hanem bolt, üzlet, előfizetés. Minek besuvasztani az együttműködés köntöse alá?)

Összegezésül: Abba kellene hagyni végképpen az együttműködés parttalan, mégis spanyol csizmának érzett keretekbe való rendezésének meddő kísérleteit: papíron maradnak úgyszólván. Bátorítani kellene a két- vagy több oldalú szerződések gyakorlatának elterjedését, mégpedig erőteljesen. E gyakorlat jelenlegi furcsaságainak okait kiküszöbölendő, megbízható és gyors központi szolgáltatásokból összefüggő támfalat kellene építeni-emelni. Fel kellene hagyni az „együttműköd” szótóval való kóklerkedéssel: se a silány teljesítményeket ne akarjuk elpalástolni a segítségével, se üzleti – különféle előfizetési, szolgáltatáslekötési, bérleti – szerződéseink elé ne tegyük oda álszemérmes fügefalevélként.

Így lehet valami az együttműködésből.